

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ: СПОНУКИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ

В складну для християнства сучасну епоху модернізація змісту соціальних доктрин християнських церков відбувається відповідно до стрімких трансформаційних процесів в самому соціальному житті, в житті Церкви та свідомості її вірних. Соціальне вчення церкви, за визначенням кардинала Анжело Содано, державного секретаря Апостольської столиці, є її «власне слово» щодо питань суспільного життя [Компендіум соціальної доктрини церкви. – К., 2008. - С. 7], яке не просто відображує зміни конфесійних уявлень про місце і роль християнина в світі, але й є значущим інструментом формування конфесійної самосвідомості. Соціальна доктрина церкви — це одна із розповсюджених позицій богословської думки, що вчасно має адаптуватися до рівня віруючих, їх соціальних потреб та вимог, а також надати знання того, яким чином істини віровчення повинні бути реалізовані в житті кожного віруючого. Отже, соціальна доктрина виконує функцію поєднуючої ланки поміж двома рівнями релігійної свідомості - повсякденним та теоретичним (богословським), є найефективнішим засобом впливу на великі маси віруючих, одним з найавторитетніших джерел релігійної інформації.

Головною метою доктрини, яку формулюють творці соціальних концепцій християнських Церков, є евангелізація (реєвангелізація) сучасного суспільства [Там само. - С. 8]. Особливо актуальною для католицької церкви ця проблема постає на межі XIX-XX століть, коли католицизм поставлений перед необхідністю адекватно реагувати на модернізацію світу, людини, коли все частіше лунає критика на адресу релігійного консерватизму, невписаності історичної церкви в нові реалії. Саме в цей час з'являється так званий «католицький релігійний модернізм», який намагався узгодити церковні принципи із культурним станом тогочасного суспільства (філософією, природознавством, історичною наукою, соціальними проблемами тощо). Хоча він не отримав широкого розповсюдження, його не підтримали єпископат та провідні богослови, однак вплив останнього позначився згодом як на теоретичному осмисленні інкультурації, так і на обірунтуванні католицького аджорнаменту.

Вже з другої половини XIX ст. ідеї ревізії догматики знаходять відгук у багатьох теологів – Г.Шеля, Д.Тірела, М.Блонделя, Е.Леруа, проти яких активно виступав Папа Пій X. Боротьба з модернізмом продовжувалася протягом усього

---

* Бодак В.А. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Дрогобицького педагогічного університету ім. Івана Франка.

понтіфікату Пія X, внаслідок чого католицькій біблійній науці була нанесена велика шкода. В кінцевому рахунку екзегетика католицизму була врятована як від крайнощів модернізму, так і від крайнощів консерватизму.

Основний зміст статті. Модернізм, проти якого спрямував свою діяльність вищий єпископат церкви, не становив собою єдиної доктрини. Модерністи ревізували традиційні богословські положення. Релігію вони вважали справою совісті, стверджуючи, що вона створюється людиною. Деякі з них вважали церковні обряди далекими від християнства, біблійні одкровення – сказаннями, заперечували значення вічних істин за догматами, не приймали за божественну установу Церкву. Інші відкидали навіть божественність Христа і приписувані йому чудеса, відкидали догмат про первородний гріх, вчення про існування пекла і загробних мучень. Позиції модерністів і засновників «християнського соціалізму» Ф.Ламене, Ж.Бушеза, Д.Тапереллі, Т.Лібераторе, Д. Тоньоло, К. фон Фогельзанга та фон Левенштайна багато в чому були споріднені з позиціями протестантських богословів.

Ідеї модернізму були засуджені Пієм X в декреті 1907 року «Lamentabili», де піддавалися анафемі 65 модерністських позицій, і в розгорнутішому вигляді – в енцикліці «Rascendi gregis» (1907). В останньому документі Папа зобов'язав створити у всіх єпархіях католицької церкви спеціальні «комітети пильності» зі стеження за діяльністю модерністів. У 1910 р. він увів спеціальну антимодерністську присягу («присягу на вірність вірі»), яку зобов'язані були прийняти професори католицьких богословських факультетів, духовні особи перед посвятою у наступну духовну ступінь, службовці єпископських курій, проповідники і глави чернечих конгрегацій.

Два наступних Папи – Пій XI (1922 – 1939) і Пій XII (1939 – 1958) – вирізнялися крайнім політичним консерватизмом. Церква продовжувала переслідувати католицьких діячів, винних у відході від консервативних установок церкви, що панували за понтифікату Пія XII. Цензурі й осуду на момент їх появи піддалися праці теолога і палеонтолога Тейяра де Шардена, який намагався примирити релігію з наукою. Незважаючи на це, число прихильників тейярдизму зростало навіть серед церковної ієрархії. Процес освоєння ідей Тейяра де Шардена Ватиканом є яскравим прикладом модернізації віровчення католицької церкви, пристосування її до реалій часу, що й зумовлює посилення впливу модерністського, гуманістичного крила в католицизмі.

Іван XXIII (1958 – 1963) ввійшов в історію папства як церковний реформатор. Він відійшов від курсу свого попередника, був натхненником і главою прихильників церковної реформи, яка одержала перемогу на II Ватиканському Соборі. Зокрема, незабаром після обрання Івана XXIII папою наприкінці 1958 р. з'явилася праця Л.Мілані, який мав намір встановити, за допомогою яких засобів можна змусити невіруючих відмовитися від свого світогляду і повернутися в лоно релігії. Він прийшов до таких висновків: духівництво і тісно пов'язана з ним демократично-християнська

партія захищають інтереси буржуазії; релігійні обряди виконуються механічно, без внутрішньої віри, церковна служба стала незрозумілою для більшості парафіян і не справляє на них колишнього враження; спроби духівництва зберегти свій вплив на паству нерелігійними засобами не тільки не зміцнюють авторитету церкви, але сприяють його подальшому падінню. Під нерелігійними засобами мається на увазі діяльність світських організацій при парафіях («Католицька дія» і т.ін.), а також кінотеатри, кафе і бари, спортивні клуби та подібні заклади, керовані парафіяльними священиками. За такі твердження книга Мілані була занесена інквізицією в Індекс заборонених книг, а сам автор знятий з посади настоятеля приходу.

II Ватиканський собор Католицької церкви проголосив ідею «*aggiornamento*» («осучаснення», «відновлення» Церкви), втілив у життя революційні літургійні і канонічні реформи, в результаті яких у лоні Римо-католицької церкви відбувся різкий поворот до модернізації богослужіння, до посилення тенденцій екуменізму в сучасному ліберальному католицькому богослов'ї. У центрі уваги учасників собору у Ватикані з першого і до останнього дня його роботи були проблеми відновлення (аджорнаменто) цього життя Церкви з урахуванням як її історичного досвіду і традицій, так і умов життя на межі тисячоліть. У Конституції про священну літургію собор висловився за розмаїтість літургійної типології відповідно до різних традицій і культур, а також за спрощення обрядів. Територіальні церковні влади одержали право виносити рішення про використання сучасних місцевих мов (при збереженні можливості служити месою і латиною). 7 грудня 1965 р. була прийнята Декларація про релігійну свободу, яка визнала право вибору релігії за кожною конкретною людиною. Такого сміливого кроку історія Церкви ще не знала. Визнання принципу свободи совісті далось католицизму нелегко. Саме на основі розширеного тлумачення свободи совісті стала можливою участь католицької Церкви в екуменічному русі.

Результатом II Ватиканського собору стала богослужбова реформа 1969 року. II Ватиканський собор дозволив перекладати традиційну латинську месу на національні мови з санкції місцевої єпископської конференції і замінити старі богослужбові тексти новоскладеними, що й було здійснено у наступні 10-15 років у всіх католицьких країнах. Богослужбова модернізація в Католицькій церкві обґрунтовується «місіонерськими цілями», прагненням наблизити службу до народу, поверненням до стародавньої практики Церкви.

Проте традиціоналістськи налаштоване католицьке духовенство на чолі з архієпископом М.Лефевром не прийняло модерністських реформ, які поривали з півторатисячолітньою традицією західного латинського богослужіння. Лефевр активно виступав за збереження традиційного вчення і богослужіння, за неприпустимість модернізму, літургійних реформ, зокрема, перекладів з латини богослужбових текстів. Архієпископ Лефевр охарактеризував Ватиканський собор і все, що з нього виникло, як «церковний СНІД». Він відзначав, що після допущення в літургійну практику різних канонів меси, вже сама варіативність, анархічна можливість вибирати з усієї безлічі цих текстів «те, що більше подобається», руйнує побожне ставлення до богослужіння як до настанови Божої. Неможливо, на його думку, глибоко змінювати «закон молитви», не реформуючи «закону віри» [Цит. за: Безбородко Ф. Исповедник древней культуры. -

М., 1998. - С. 1]. У 1974 році архієпископ відкрито засуджує неомодерністську і неопротестантську позицію Риму після II Ватиканського собору. У 1976 році Папа Павло VI забороняє архієпископу Лефевру робити рукопокладення, пізніше з'являється заборона й у священнослужінні. Однак і за наступного, «ліберальнішого» Папи Івана Павла II «реформований католицизм кінця нашого століття, як каже Ф.Безбородко, – виявився терпимим до кого і до чого завгодно, тільки не до тих католиків, які справедливо поставили під сумнів сутність «великих реформ» II Ватиканського собору: 2 липня 1988 року архієпископ М. Лефевр був відлучений від католицької церкви» [Там само. - С. 222, 231]

Після Собору католицькі теологи починають сприймати картину світу не лише у вигляді матерії, яка оживлюється духом Божим, а й у вигляді матерії активної і динамічної, яка діє і розвивається, визначаючи її по можливості в наукових поняттях. Цей атрибут «аджорнаменто» пов'язаний з філолофсько-теологічною спадщиною Тейяра де Шардена, про якого йшлося вище. Звісно, у витоків «аджорнаменто» стояв не лише Т. де Шарден. Філософські концепції таких католицьких мислителів, як Ж.Маритен (обґрунтовує концепцію «теоцентричного гуманізму»), Ш.Пегі, Е.Мульє також установлювали принципи духовного відродження католицької церкви, її гуманізації, звеличення людини.

II Ватиканський собор визначив нову політику Католицької церкви, яка передбачала оновлення наявних у католицизмі соціально-політичних доктринальних підходів при розв'язанні актуальних проблем суспільного життя. Зокрема, він критикував капіталістичну систему господарювання за нерозв'язаність проблем, пов'язаних з якістю життя людей, за зловживання і егоїзм власників засобів виробництва тощо, позитивно оцінюючи роль підприємництва, ринку і приватної власності. Нова соціально-політична доктрина католицизму одночасно виступала за можливість і легальність існування "різних форм власності". Політично важливим пунктом соціальної доктрини "аджорнаменто" є ідея асоціації праці і капіталу, забезпечення широкої участі працівників у здійсненні керівництва підприємствами. Визнаючи соціальні конфлікти неминучими, модернізований католицизм одночасно засуджував їх, рівно як і форми боротьби, які виключають розумний компроміс, а найприйнятнішою формою прогресивних перетворень у суспільстві вважають реформи.

Політика "аджорнаменто" запропонувала нові підходи до визначення місця і ролі людини в суспільному прогресі, до визначення загальнолюдських цінностей тощо. Зокрема, конкретизувалися підходи щодо визначання понять "війна" і "мир". Католицька церква відзначала, що за умов наявності зброї масового знищення "справедливої війни" як засобу розв'язання суперечок між державами взагалі не може бути, тому така війна недопустима, а справжній мир не може бути результатом військової перемоги.

Цікавою стала думка РКЦ щодо "планетаризації" сучасного світу, яка вимагає поглиблення міжнародної солідарності і співробітництва у розв'язанні глобальних

проблем людства. І в цьому напрямку церквою було запропоновано декілька програм, які були підтримані іншими християнськими і не лише християнськими церквами.

Перспективним виявилось положення програми політики "аджорнаменто", яке передбачає дальшу модернізацію діяльності низових католицьких громад на ідеалах первісного християнства. Про серйозність намірів ідеологів католицизму реалізувати поставлену мету говорить концепція, яка одержала назву "теологія звільнення", яку вони розробляють і надалі. Великого поширення ця концепція набула в Латинській Америці. Згідно з концепцією "теології звільнення" всі справжні християни повинні вести боротьбу з соціальним злом і несправедливістю, з неоколоніалізмом та імперіалізмом. Причому цю боротьбу треба вести на трьох рівнях: соціально-політичному, історико-антропологічному і релігійному, або сакральному.

Аналіз соціально-політичних доктринальних підходів католицизму показує, що всі нововведення католицької церкви були покликані зміцнити її позиції в християнстві, щоб мати більше своїх прихильників у всіх регіонах світу. Нам залишається визнати той факт, що церкві це вдалося, адже сьогодні вона є найпотужнішою релігійною організацією у світі, а її Голова – визнаним духовним авторитетом у світі.

Ознакою сучасного католицького аджорнаменто є екуменічна політика Ватикану, її основи були також закладені на II Ватиканському Соборі. Але ж ідеї екуменізму, на нашу думку, тісно пов'язані з ідеями інкультурації і аджорнаменто. Руху екуменізму не б могло виникнути, якщо б не було легітимізованим все те, що ми зevamo інкультурацією та аджорнаменто. Діяльність римського Понтифіка Івана Павла II, безсумнівно, увійде в історію Католицької Церкви своєю екуменічною спрямованістю (Окружне послання про екуменічний обов'язок. – *Ut unum sint*. – 24). Католицькі принципи екуменізму, сформульовані в документах II Ватиканського Вселенського Собору (Ухвала про екуменізм «*Unitatis Redintegratio*» (Відновлення єдності), були розкриті ним у численних посланнях, виступах перед християнами всього світу, віроповчальних документах РКЦ. Окружне послання про екуменічний обов'язок «*Ut unum sint*» підбило підсумки екуменічної діяльності РКЦ напередодні третього тисячоліття і визначило мету – рухатися вперед шляхом екуменічного діалогу. Але через 35 років після оголошення «Декрету про екуменізм» складається враження, що християнські церкви знаходяться на шляху до єдності далі від поставленої мети, ніж на початку екуменічного руху. Ейфорія перших років після II Ватиканського Собору, коли, здавалося, вже закінчилися будь-які непорозуміння, які розділяють християн, закінчилася.

Останнє десятиліття XX ст. католики вважають періодом «реалізму» в оцінці перспектив єднання. У цей період Католицька церква на практиці оцінила всю складність процесу єднання і, на думку видавця екуменічного щотижневика «Миротворець» бельгійського теолога Е.Лайна, усвідомила той факт, що відновлення єдності – це дарунок Божий, котрий не залежить від людських зусиль.

Нині ми можемо стверджувати, що процес єднання релігійних конфесій відбувається на ґрунті реформування їхніх релігійних доктрин відповідно до існуючих реалій суспільного життя. З цього приводу папа Іоанн Павло II зауважив, що зростання потреб нашої епохи та еволюція суспільства поставили перед римо-католицькою церквою "небезпечні питання", розв'язання яких треба знайти у світовому масштабі, на всіх рівнях: соціальному, політичному, ідеологічному, релігійному.

Модернізований католицизм визнає небезпеку процесів секуляризації всіх сфер суспільного життя, яка охопила світ наприкінці XX століття. Вихід з цього становища католики вбачають у зверненні до біблійних основ людського життя. З одного боку, це означає зміцнення віри серед жителів тих регіонів, куди християнство прийшло багато століть тому. Аджорнаменто має на меті нібито знову прилучити до релігійних норм ці народи, заново їх християнізувати. З іншого боку, спрямувати вибір невіруючих у русло християнства. Найважливіша роль у розв'язанні цих найголовніших завдань католицизму відводиться «проповідуванню соціального вчення Церкви», тому що, за висловом папи римського, «не існує істинного вирішення «соціального питання» поза Євангелієм».

Поза сумнівом, II Ватиканський собор надав легітимності процесу формування того складного феномену, який сьогодні ми маємо на увазі, коли говоримо про соціальну доктрину католицизму. Безумовно, соціальна доктрина Католицької церкви відображує стан взаємовідносин Церкви й світу і безпосередньо висуває потрійний ряд положень, що складають загальну систему:

1. положення, які стосуються суті зв'язків, що виникають між прагненням людини до Бога та її світською (політичною, економічною та суспільною) діяльністю;
2. положення, змістом яких є критичний аналіз існуючої соціальної дійсності;
3. рекомендації Церкви щодо узгодження соціально-економічної та політичної критики з нормами релігійної моралі.

Католицьке аджорнаменто виходить з того, що «основи природного права й істини Одкровення, як два ніякою мірою не протилежні, а рівноспрямовані водоспади, мають своє загальне джерело в Богові» і зустрічаються в одному – врятованій Христом людській особистості. Створена Богом конкретна людська природа буттєво співвідноситься з Христом і включається в лад спасіння, який охоплює природне і надприродне. Модернізація сучасного католицизму торкнулася традиційного християнського розуміння Церкви як Боголюдського організму, замість якого виникає розвинуте офіційною «теологією культури» розуміння всіх культур людства як відносно рівнозначних у духовному сенсі.

«Теологія культури» є основою для католицького розуміння екуменізму, тобто політики зближення всіх релігій під егідою ватиканського престолу. Практично це виражається у надзвичайно високій в останні роки дипломатичній активності

Ватикану, зокрема в нехристиянських країнах, де посланці Святого Престолу беруть участь у місцевих обрядах і церемоніях, віддають пошесті святиням, шанованим у цих релігіях. Приклад цього – візит Папи Івана Павла II до Індії, де йому на обличчі зображували містичне відкриття «третього ока» і де він проголосив індуїста Махатму Ганді вчителем церкви. Вищенаведені факти не мають прецеденту в історії християнства. Нове вчення II Ватиканського Собору про природу Церкви викликало здивування багатьох католицьких богословів та ієрархів. На думку архієпископа Лефевра, як пишуть сучасні православні ортодокси, нова версія католицизму після нововведень II Ватиканського Собору вже не є християнством [Католицизм // Краткий антисектантский справочник // <http://www.nevskiy.orthodoxy.ru/center/spravochnik/katolicism.html>]. Найбільш повно принципи аджорнаменто викладені в Пастирській конституції про Церкву в сучасному світі, частіше називаної за першими словами «Gaudium et spes» («Радість і надія»).

Яскравим прикладом модернізаційного процесу «в дії» є діяльність римо-католицької церкви в Україні. Соціально активна католицька політика, що успішно розвивається та послідовно модернізується на українських теренах, виявляється досить привабливою для віруючих. Про це свідчить стійке зростання чисельності громад РКЦ та УГКЦ у країні протягом останнього п'ятиліття. Як зазначає А. Колодний, «Ми живемо за умов прискорення суспільного прогресу. Конфесія, яка хоче вижити, не відстати, має змінюватися відповідно до нашого часу, його потреб і перспектив... Звичайно, на більший успіх може розраховувати та Церква, яка має добру традицію, бо їй не приходиться все відбудовувати заново, повторяти минулі помилки, безперспективні дії... Католицизм як вагомий духовний рух сучасності і одна з найдинамічніших християнських конфесій має великі підстави для домінування в релігійному житті наступного століття. Гарантом цього слугує не лише притаманний йому дух аджорнаменто, відсутність закостенілості, а й відкритість до різних культур, висока оцінка прагнень розуму до пізнання достовірних істин Христа, заохочення активної діяльності мирян здолання лицемірства, яке виявляється у формальному виконанні обрядових дійств» [Колодний А.М. Проблеми і перспективи християнства XXI ст. // Християнство: контекст світової історії і культури. - К., 2000. - С. 55-56]. Як слушно зауважив, підсумовуючи наслідки модернізації католицького вчення у XX столітті, П.Яроцький, «інкультурована» церква завтрашнього дня – це синтез великих культур і філософій, пристосованих до Євангелія. Якщо такий проект буде реалізованим, то людство в XXI ст. може зустрітися, по суті, з новою універсальною релігією» [Яроцький П.Л. Етноконфесійна толерантність - морально-етичний дискурс третього тисячоліття // Християнство і мораль. - Тернопіль, 2002. - С. 90].

Таким чином, соціальна доктрина сучасного католицизму – це комплекс положень та принципів, у світлі яких церква здійснює пошук розв'язання проблем, що стосуються суспільного життя, зокрема його політичних, економічних, культурних, моральних аспектів. Модернізується світ, модернізується людина, суспільство, а це неминує призводити до модернізації сучасної Римо-Католицької церкви, що будує свою діяльність, орієнтуючись на духовні запити нинішніх віруючих, пропонує своїм вірним сучасні форми прилучення до божественного — зрозумілі, соціально адресні,

локально адаптовані, спрямовані на розв'язання конкретних і актуальних для людей духовних проблем.

Феномен модернізації соціального вчення католицької церкви є об'єктивно корисним для духовних і національно-державних інтересів народів, що сповідують дану релігію, в тому числі для українців, які прагнуть реінтеграції у природне для них європейське коло народів, вихованих у західнохристиянській культурній традиції. Адже у лоні РКЦ реалізується для них шанс бути співучасниками та співтворцями християнської конфесії, духовно їм не чужої, конфесії, яка активно оновлюється, розвивається згідно з викликами часу, потребами своїх вірних.

А н о т а ц і я

Стаття присвячена вивченню факторів, які спонукають Католицьку церкву модернізувати свою соціальну концепцію. При цьому піддається аналізу положення II Ватиканського Собору про аджорнаменто та реальні кроки Церкви на їхнє втілення.

Ключові слова: соціальна концепція, католицизм, аджорнаменто, II Ватиканський Собор.
